

IN MEMORIAM



IN MEMORIAM

МАРКО МАРКОВ (1937. – 2015.)

87

Тешко је говорити о блиском и драгом човеку којем је реч заувек одузета. Утолико је теже када осмислимо његову људску непоновљивост и грађанску величину.

За Марка ме везује пријатељство из студентских клупа. То је преко пола века. Зближило нас је заједничко одбацивање стаљинизма у времену када је погубљен Имре Нађ, заједнички интерес према југословенском искуству које је осуђено као опасан ревизионизам. Предстојало нам је уграђивање у Систем током којег човек може да изгуби себе, а после тога – Смена система током које је тај ризик удвостручен.

Након што животни пут буде прођен, постаје видљиво да ли у њему постоји линија која му придаје друштвени смисао, да ли остаје траг.

Марко Марков није био стандардна личност. Био је задивљујуће целовит. А морао је да се афирмише у толико фрагментисаној епохи. Био је принципијелан и доследан, а ушао је у професионалну путању у којој се постаје успешан другим квалитетима.

Сада можда изгледа чудно да је антистаљиниста Марков као амбасадор у Тирани допринео побољшању односа са стаљинистичком Албанијом. Или да је социјалиста Марков као амбасадор у Југославији и Босни и Херцеговини уживао поверење демократе д-ра Желева.

Неће бити никако чудно, ако се узме у обзир политичка филозофија скривена у целој дипломатској активности амбасадора Маркова која је отворено дошла до изражаја у чланцима и коментарима анализатора и публицисте Маркова. У средишту ове филозофије је промшћивање балканских националних егоизама и идеологизације разлика, консолидовање историјски формиране балканске заједнице, добросуседство које ствара оптималне услове за развој и за испољавање унутрашњих демократских снага у свакој појединој земљи. Албански стаљинизам учвршћивао се захваљујући конфронтацији и еродирао због нормализације. Исто се односи на посткомунистичке национализме. Марков се залагао за дугорочну спољнополитичку стратегију, обавезно националну, а не за уско-партијску, уз решавање, а не гурање под тепих нерешених питања. Није био наиван добричина. Имао је јасну визију о мрачној страни међународних односа, о служењу нечасним средствима. То га међутим није учинило циничним, већ је једноставно збијало његов реализам.

Од студентских година па све до краја животног пута Марко Марков је сачувао дубоко поштовање према народу и елити Југославије која је у тешким послератним годинама смогла снаге да се одупре Стаљинистичком притиску и да стекне изузетно међународно признање. Није одобравао међутим и притисак на енверистичку Албанију од стране

Источног блока, као што је видљиво у његовој књизи „Размишљања о Албанији” (1989.). Марков је сматрао да је тзв. „процес препорода” – насилна промена имена бугарских Турака, принципијелна и криминална погрешка и инсистирао да његови иницијатори снесу персоналну одговорност, како је видљиво из његовог писма Александру Лилову од 11. јануара 1990. године. Он је међутим био забринут и због политике „неоосманизма”, због продора исламистичког фундаментализма на Балкан; то га је подстакнуло да преведе „Неоосманизам” проф. Дарка Танасковића и „Исламску декларацију” Алије Изетбеговића. Критично се односио према режиму Слободана Милошевића; као амбасадор је успоставио односе са познатим представницима опозиције попут проф. Драгољуба Мићуновића, акад. Добрице Ћосића, Вука Драшковића и др.; касније је превео „Крај српске бајке” Славољуба Ђукића. Није оклевао међутим оцењујући „ударац” који је нанео НАТО и који су осудили познати српски интелектуалци-демократе.

Био је убеђен да боље разумевање и демократски развој балканских народа захтевају атмосферу рационалности. То га је мотивисало као публицисту и преводиоца. Посебну пажњу по њему завређивала су идејна достигнућа. Занимала га је судбина леве идеје. Превео је књигу „Транзиција у периферни капитализам” проф. Љубише Митровића која је наишла на добар одјек међу бугарским читаоцима. Буквално до последњег дана живота радио је на новом преводу проф. Митровића...

Марко Марков владао је језицима Јужних Словена (студирао је српскохрватску филологију), познавао је и волео њихову књижевност, служио се албанским, слободно је радио на енглеском и руском, имао је високу политичку квалификацију (укљ. начелник сектора „Балканска политика”). Имао је демократска уверења. Редко се неко може наћи „на тачном месту, у тачном времену”... Марку се посрећило. Био је последњи амбасадор у социјалистичкој и први у „крњој” Југославији...

Није лако бити дипломата са визијом у Бугарској. Није лако најпре због спољашњих ограничења која је раније наметао „Велики брат”, а касније „Велики партнери”, а такође и због ограничења унутрашње кратковидости – раније једнопартијске, а касније вишепартијске.

Постоји, ипак, бар један звездани тренутак у најновијој историји бугарске дипломатије. Јануар 1992. године. Југославија је у расулу, појављује се пет нових република. Европа се одлучила да призна једино Словенију и Хрватску. Није било потребно дуго времена и постало је јасно: уместо европске баријере, дало се зелено светло крвавом покушају распарчавања непризнате Босне. Бугарска дипломатија показала се на вишем нивоу од европске. Бугарска је прва признала све нове републике. Било ми је задовољство и част да учествујем на угледном међународном форуму на којем је бугарски приоритет истакнут и заједно с њим и лични допринос Марка Маркова. На 11. Међународној конференцији Балканског политичког клуба у Охриду 2009. године међу учесницима су били председник владе Никола Груевски, први председник Македоније Киро Глигоров, бивши председник владе Љупчо Георгијевски, бивши председници Турске Сулејман Демирел и Румуније Емил Константинуеску, Симеон Сакскобурггот-

ски и, наравно, д-р Жељу Желев, иницијатор и председник Балканског политичког клуба... Неочекивано се повео спор ко је први признао Македонију и како се то догодило. Амбасадор Стефан Тафров испричао је о драматичној седници Владе 15. јануара 1992. године и о улози шифрованог писма амбасадора у Београду Марка Маркова, како би се пребродило инсистирање министра иностраних послова Стојана Ганева да се придржавамо европског решења...

Марко Марков био је у државној служби, али није био чиновник, већ јавни функционер државничког кова. Може се само жалити што његова компетентност, вештине и радохолизам нису искоришћени потпуније због политичких страсти и личних интрига тзв. транзиције.

Није нам остала једино успомена.

На почетку сам рекао да је тешко говорити када је блиском и драгом човеку одузета реч. Исправићу се. Марко Марков је своју реч рекао. Остала је документована његова политичка мудрост. Књига „Западнобалканско време”.

...Ово време и даље тече. Пред нашим се очима западнобалкански чвор и даље компликује и заплиће. Недостајаће нам онај који га је нарочито добро тумачио. Он је међутим завештао шифру политиколозима и предао палицу новом нараштају бугарских дипломата.

Растајемо се од супруга и оца који је волео и био вољен, од верног пријатеља, прворазредног дипломате, проицљивог преводиоца и публицисте, од једног достојанственог грађанина.

Збогом, драги Марко.

Лака ти земља.

Петар-Емил Митев

Poštovana porodico, rodbino, kolege i prijatelji,
prof. dr Milorada Božića,

Drage nam se i velike ličnosti iskradaju naglo i tiho iz naših života. Njih kao da na krilima sudbine *Tanatos* iznenada odnosi u večna polja ili nebesa. No, oni imaju moć feniksa da se iznova rađaju i traju u sećanjima.

Tako je, pre dva dana, uteko od nas naš kolega Mile Božić, posle kraće bolesti. Juče je dostojanstveno ispraćen od članova porodice, kolega, zavičajaca i prijatelja... Sada se pod krovom ovog hrama nauke, akademska javnost (nastavnici, saradnici i studenti) svečano oprašta ovim komemorativnim skupom.

Božića sam upoznao kao studenta na Ekonomskom fakultetu. O njemu mi je svojevremeno prof. Mika Nikolić govorio sve najlepše što se o studentu i čoveku može reći. Profesorove nade Božić je ostvario, razvivši se u odličnog naučnog radnika i pedagoga. Prošavši sva zvanja od asistenta do redovnog profesora i dekana Pravnog fakulteta.

Božić je bio visoko radna i čestita ličnost. Čovek od reči i zadataka; koji je držao do istine, etike poziva ali i principa čovečnosti i pravdoljubivosti. Kao takav, on nije mogao ostati neangažovan na javnim poslovima, iako politiku kao delatnost nije mnogo cenio. Nije, međutim mogao ostati moralno ravnodušan kada se radilo o društvenim problemima: univerziteta, grada Niša, regiona, zavičaja, Srbije. Otuda je iz bića njegovog dokazanog radnog patriotizma, biran na značajne i najviše funkcije u Savezu studenata. Potom je bio sekretar Univerzitetskog komiteta SKS Niš, predsednik Gradske organizacije SSRN, predsednik Zavičajnog kluba Topličana. Na svim ovim dužnostima dao je veliki doprinos sledeći opšti interes. On je živio u znaku maksime „rad i poštenje su najbolja politika“. Kao takav, bio je uzor i uživao je ugled ne samo u svojoj generaciji; već tokom čitavog života, u svim institucijama i organizacijama u čijem je radu učestvovao. Svuda je ostavljao belege svetlosti ljubavi. Smatrao je da ljudski život treba proživeti u jedinstvu morala, ljubavi i pravdoljubivosti; a da je poziv naučnika da služi Istini, i da njenom snagom osvetljava put razvoja i napretka društva, humanizacije društvenih odnosa i emancipacije čoveka. Božić je, rukovodeći se ovim principima, služio svojoj porodici, svojoj univerzitetskoj akademskoj zajednici, građanima Niša, zavičaju, Srbiji i našem Balkanskom regionu.

Naši profesionalni životi i društvena angažovanost su se preplitali: još iz rada u Socijalističkom savezu – koji je bio oblik radnog i političkog okupljanja, građana i naroda, uskladjivanja i integracije njihovog interesa za zajedničko dobro. Mile je uživao ugled demokratski opredeljenog aktiviste a ne pukog partijskog linijaša zaduženog za rad u Socijalističkom savezu. Na svim ovim dužnostima pokazao je visoku autonomnost i odgovornost; otvo-

¹ Reč autora povodom smrti prof. dr Milorada Božića na Komemoraciji na Pravnom fakultetu Univerziteta u Nišu.

renost za dijalog, demokratsko uskladjivanje interesa. Kao takav, doprineo je brojnim akcijama u gradu i regionu, a posebno u razvoju univerziteta, razvoju kulturnih institucija i informativne delatnosti u Nišu. Za njega se može reći da devedesetih nije zaplivaio na populističkom-nacionalističkom talasu, niti se oportunistički vladao u vremenu tranzicionog haosa.

Kolega Božić izvodio je nastavu iz ekonomije razvoja na studijskog grupi Sociologiji na Filozofskom fakultetu, na osnovnim i master studijama. Pripadao je grupi profesora i kritičkih ekonomista, koji nisu podlegli neoliberalnoj mantri, mitu i bajci – da će tržište, samo po sebi, dovesti do boljeg razvoja, otvorenijeg i pravičnijeg društva. Iskustvo govori da se ono može pretvoriti u faktor novih nejednakosti, nasilja i korporativne totalitarne moći nad društvom. Božić se, kao naučnik, rukovodio da ekonomija, kao i tehnologija i nauka – treba da služe čoveku/čovečanstvu. Shvatajući socijalnu funkciju naučnika u burdijevskom duhu – „ekonomije sreće“, tj. da ekonomski razvitak, kako je još Svetozar Marković isticao, treba da služi narodnom blagostanju.

No, Mileta Božića sam najbliže upoznao kroz rad na naučno-istraživačkim projektima od 1996 godine do danas – u četiri istraživačka ciklusa skoro dvadeset godina - on je angažovan na projektima Instituta i Centra za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta, koji je oko svojih projekata („Regionalna kulturna saradnja na Balkanu“ – 1996-2000; „Kulturni i etnički odnosi i identiteti na Balkanu“ – 2001-2006; „Kultura mira, medjuetnički odnosi i identiteti na Balkanu u kontekstu evrointegracijskih procesa“ – 2006-2010; „Tradicija, modernizacija i identiteti u Srbiji i na Balkanu“ – 2010-2015) okupljao naučne radnike različitog profila: sociologe, ekonomiste, pravnike, kulturologe, politikologe, pedagoge.

Kolega Božić je bio jedan od najaktivnijih saradnika na svim tim projektima, rukovodilac značajnih potprojekata i glavni i odgovorni urednik zbornika „*Balkan u procesu evrointegracije*“ koji je objavio devet tematskih brojeva, visoko vrednovanih u stručnoj javnosti.

Sa Božićem smo zajednički oblikovali ideju o formiranju *Centra za balkanske studije*, čiji je on bio podpredsednik, pošto nam prethodne inicijative (a to su bile, istine radi, prometejske inicijative Mike Nikolića i Božića da se na Univerzitetu formira Institut za probleme regionalnog razvoja) nisu utemeljile niti su dobile institucionalnu podršku ondašnjih rektorata našeg univerziteta. Takodje, od 2014.g. pokrenuta je i realizuje se ideja o novom regionalnom časopisu „*Balkanske sinteze*“ (za društvena pitanja, kulturu i regionalnu saradnju). Upravo, kolega Božić je uredio broj 1. za ovu godinu, koji je u štampi (na temu „*Ekonomija – osnova ekonomskog razvoja i saradnje na Balkanu*“). Božić je imao organizacijski smisao i demokratski stil za okupljanje kvalitetnih kadrova i priloga, jer je i sam bio vredan profesionalac, visoko produktivan. Uveren sam da će, prema do sada dokazanim rezultatima, njegova ćerka Ivana dostojno nastaviti taj rad na univerzitetu u redakciji časopisa „*Balkanske sinteze*“, koji promoviše dijalog i saradnju intelektualaca Balkana u službi mira i regionalnog razvoja. Vreme je da mlade generacije svoju budućnost traže i nalaze ne u podelama i prekrajanjima granica i kultura straha/smrti, već u horizontu kulture mira, nade i razvoja.

Milorad Božić je svojom biografijom i bibliografijom, pokazao da je živeo život vredan poštovanja, uspravno, ponosno, dostojanstveno i časno.

Njegovo ime i dela trajno će ostati svetao primer u riznici najvrednih doprinosa našem univerzitetu, gradu i regionu. Sećanje na njega biće uzor ne samo za njegove potomke već i za mlade naučne naraštaje i intelektualce našeg univerziteta Mileta će se rado sećati svi njegovi školski drugovi, kolege i kolegice sa kojima je studirao, studenti, nastavnici i saradnici; ali i brojni zavičajci, njegovi Topličani koje je okupljao, bodrio da se više angažuju oko razvoja Toplice na očuvanju njene slavne slobodarske prošlosti. Božić je bio ne samo veliki stvaralac u svojoj profesiji, već ličnost društvene borbenosti, radni patriota - pravdoljubiv i slobodarski Srbin, koji rodoljublje nije suprostavljao čovekoljublju, već je tražio i gradio mostove sa drugim narodima ostajući otvoren prema vrednosti, drugosti, različitosti.

Poštovane kolegice i kolege!

Sve su ove reči malene da izraze tugu njegovih najbližih (njegove supruge, ćerke, unučadi), ali i svih onih koji su poznavali ovo veliko i iskreno srce, koje nije znalo za umor, za sebičnost i mržnju, već je kucalo i za sve nas, za ovaj univerzitet, grad i Srbiju. Mi istraživači okupljeni oko Centra za sociološka istraživanja, Centra za balkanske studije i časopisa „Balkanska sinteze“, nastavice da stvaramo na tragu najboljih smernica koje smo zajednički gradili sa kolegom Božićem. Samo tako ćemo se njemu odužiti: što ćemo okupljati nove istraživače oko projekata, časopisa i tzv. „Božićevog zbornika“ (*Balkan u procesu evrointegracije*) i *Balkanskih sinteza*. Sledeći, novi deseti broj zbornika koji ćemo urediti biće u znaku sumiranja dometa i doprinosa prof. dr Milorada Božića nauci, univerzitetu i gradu. Organizatori tog naučnog skupa mogu biti Pravni i Filozofski fakultet, ili Centar SANU za naučna istraživanja. To neće biti samo izraz duga i poštovanja prema Božiću, već i prema nama samima, nauci, univerzitetu, Srbiji.

Dragi prijatelji i poštovana rodbino, uvažene kolege,

Naši su životi trošni, samo je prolaznost večna. Ljudi, narodi, kulture kroz susretanja se bogate, međusobno nadogradjuju. Na našim životnim odisejama upoznajemo brojne ličnosti. Na tom putu ostvaruje se prelivanje naših kultura, oplemenjivanje naših života.

Bilo mi je drago što sam, kao aktivista i član akademske zajednice, upoznao i saradjivao s Božićem. Imalo se šta naučiti od njega, ne samo iz sfere naučnih znanja, već iz sveta neposredne društvenosti, prijateljstva.

Bio je drag i skroman čovek, koji će svojim delom i svojom plemenitošću trajno ostati u sećanjima svih nas koji smo ga poznavali; njegovih najmilijih – porodice, rodbine, kolega, studenata, građana, nišlija, zavičajaca Topličana.

Kažu da za one koje volimo smrti nema; postoje samo seobe.

Neka Miletov lik nezaboravom sjaji i večno traje u nama.

Večna mu slava i hvala!

Dr Ljubiša Mitrović, prof. emeritus
Filozofski fakultet, Niš